

ת"פ 57837/06/14 - מדינת ישראל נגד משקו שיווק (1995) בע"מ, יואב טולדנו

בית משפט השלום בפתח תקווה

ת"פ 57837-06-14 מדינת ישראל נ' משקו שיווק (1995) בע"מ ואח'
בפני כבוד השופטת אליאנא דניאלי

המאשימה מדינת ישראל

נגד
הנאשמים 1. משקו שיווק (1995) בע"מ
2. יואב טולדנו

הכרעת דין

פתח דבר

1. כנגד הנאשמים הוגש כתב אישום המייחס להם עבירות של זיהום מקור מים, בניגוד לסעיף 20ב(א) וסעיף 20כא לחוק המים תשי"ט-1959, והפרת אחריות נושא משרה בתאגיד, בניגוד לסעיף 20כב לחוק המים וסעיף 15 לחוק שמירת הניקיון, התשמ"ד-1984.

2. בהתאם לחלק הכללי בכתב האישום, נאשמת 1 הינה חברה העוסקת בגידול פטריות למאכל, אותם היא מגדלת במרכז מישור החוף במתחם ירקונים בפתח תקווה, ממערב לגן הלאומי "מקורות הירקון" (להלן: "החוזה"). נאשם 2 שימש כמנכ"ל הנאשמת בתקופה הרלוונטית לכתב האישום. החוזה נמצאת במרחק של כ- 600 מטרים מאפיק נחל שילה, ובמרחק של עד כ- 5 ק"מ מהחוזה מצויים למעלה מ- 50 קידוחים השואבים מים מאקוויפר החוף. כן נמצאת החוזה בתחום רדיוס המגן של אחד הקידוחים. בין פני הקרקע בחוזה לבין מפלס מי התהום מפרידים כ- 6 מטרים בלבד.

בשטח החוזה ישנו אתר קומפוסט המשמש כמצע לגידול הפטריות, מצע שהינו תערובת של זבל בעלי חיים וקש. נטען כי שפכי החוזה הכוללים תשטיפים ממשטח ייצור הקומפוסט ותשטיפים הנוצרים משטיפת תאי גידול הפטריות, הוזרמו במהלך התקופה הרלוונטית לרשות הרבים על גבי קרקע חשופה ובתוך תחום רדיוס המגן. השפכים הסניטאריים של השירותים בחוזה הוזרמו לבורות ספיגה שאינם אטומים מפני חלחול. בדיגומים שנערכו לשפכים המוזרמים נמצאו מזהמים אורגניים בריכוזים גבוהים ביותר.

3. על פי עובדות כתב האישום, ביום 4.5.11 ניצפו תשטיפים מהחוזה מוזרמים על גבי קרקע חשופה, ללא תשתיות מתאימות, בנקודה הנמצאת ברדיוס המגן. בעקבות הסיור נשלחה לנאשם 3 פנייה בה פורטו ממצאי הסיור וכן דרישה מהנאשמים להתקין מיכל אטום מפני חלחול לאגירת השפכים, לייבוש השלוליות שנוצרו, לביצוע הדברה ולפינוי המצע ששימש לגידול הפטריות לאתר מוסדר (יוטעם כי בכתב האישום מצויינים נאשמים 3 ו-4, אשר לא הובהר מי הם, ואף שכמפורט לעיל כתב האישום הוגש נגד שני נאשמים בלבד).

בסיור מיום 2.8.11 שוב ניצפו תשטיפים מוזרמים על גבי קרקע חשופה, ללא תשתיות מתאימות, בנקודה הנמצאת ברדיוס המגן. בעקבות הסיור נשלחה לנאשם 3 התראה בה צוין כי לא מילא אחר הדרישות בפנייה הקודמת.

ביום 14.06.12 ניצפה צינור יוצא מברכת אגירת התשטיפים הנוצרים בעת ייצור הקומפוסט, ומזרים תשטיפים על גבי קרקע חשופה, ללא תשתיות מתאימות, בנקודה הנמצאת ברדיוס המגן. כן ניצפו סימני הזרמת שפכים סניטריים מצינור משטח החוזה. במהלך הסיור הורגש ריח חזק של ריקבון ושפכים. דגימה מהתשטיפים הצביעה על קיומם של מזהמים אורגניים. בעקבות הסיור נשלחה לנאשמים התראה בה צוינו ממצאי הסיורים, וכן כי מדובר במצב מתמשך המהווה סיכון חמור וחשש לזיהום מי תהום. הנאשמים נדרשו להפסיק את הזיהום בכל האמצעים שיידרשו לכך.

ביום 20.6.12 ניראו שוב סימני הזרמת תשטיפים, מצינור המחובר לבריכת אגירת התשטיפים. בדיגום התשטיפים שניקוו בשלולית נמצאו מזהמים אורגניים מסוג קוליפורמים צואתיים בריכוז של 80000 ב-100 מ"ל.

גם לאחר שימוע שנערך לנאשמים, נצפתה ב-27.11.12 הזרמת תשטיפים לקרקע חשופה ברשות הרבים, מבריכת אגירת התשטיפים. השפכים שזרמו היו בצבע חום ובעלי ריח אופייני לתשטיפים של משטח ייצור הקומפוסט. בעקבות הסיור נשלחה פנייה לנאשמים 2-3 בה פורטו ממצאי הסיור.
כך גם בסיור שנערך ביום 11.02.13.

נטען כי הנאשמים פעלו בדרך המזהמת או עלולה לזהם מקורות מים במישרין או בעקיפין, בהזרמת התשטיפים לקרקע חשופה ב-5 מקרים שונים לפחות כמפורט לעיל.

4. בתשובתם לאישום אישרו הנאשמים כי הנאשמת עוסקת בגידול פטריות וכי נאשם 2 הינו מנכ"ל החברה. כן אישרו את מיקום החוזה וכי בשטח קיים אתר קומפוסט המשמש מצע לגידול הפטריות. נטען כי עודפי המים נאגרים לצרכי החוזה, וכי הזרמת הנוזלים שנצפתה בסיורים הינה השקיה של צמחיה אשר נחוצה לחוזה ומצויה בשטחה, שטח שלטענתם הינו ביצתי. הנאשמים טענו כי אין במעשיהם כדי לבסס את המיוחס להם בכתב האישום, וכי פעלו בכל האמצעים הדרושים וקיימו את דרישות המשרד להגנת הסביבה. כן נטען לאכיפה בררנית פסולה שכן כל החקלאים משקים את שדותיהם באופן דומה.

דין

5. כעולה מתשובת הנאשמים ומטענות ההגנה במהלך הבאת הראיות, גדר המחלוקת מצומצמת ביותר, באשר אין חולק על עצם ההזרמה הנטענת במועדים הנקובים. אין חולק גם כי הנאשם הוא שאחראי לנעשה בחווה, ואין מחלוקת על ממצאי הדגימות, על כך שהמרחק בין גובה החווה למי התהום הינו 6 מטרים בלבד, וכי ההזרמה בוצעה בתוך תחומיו של רדיוס מגן. הנאשמים אף אישרו כי קיבלו התראות מהמשרד להגנת הסביבה, בהן צוין כי הם מפרים לכאורה את חוק המים וכי קיים חשש כי החווה גורמת לזיהום מי תהום וקרקע עקב הזרמת השפכים והתשטיפים המתמשכת (ר' למשל ת/10). בהתראות נדרשו הנאשמים להפסיק מיד את הזיהום, וצוין כי בכוונת המשרד להגנת הסביבה לנקוט בכל האמצעים על מנת להביא להפסקת הזיהום.

לפיכך, גדר המחלוקת הינה בעיקרה באשר למשמעות ממצאי הדגימות, ובאשר לשאלה האם פעולות ההזרמה המתוארות מקימות חשש לזיהום המים.

6. לאחר שבחנתי היטב את הראיות ואת הפסיקה בכל הנוגע לחוק המים, ואת טעוני הצדדים, מצאתי כי המאשימה עמדה בנטל המוטל עליה להוכיח אשמת הנאשמים, הכל כפי שיפורט להלן.

7. **מטעם המאשימה הוגשה חוות דעת הידרוגיאולוגית של ד"ר אידלמן (ת/1).** נסיונו הרב והשכלתו מפורטים בחוות הדעת.

בחוות הדעת צוין כי התשתית הטבעית באיזור החווה היא בעיקר חמרה וקרקע חרסיתית חולית, וכי החווה נמצאת במרכז מישור החוף ממערב לגן הלאומי מקורות הירקון. צוין כי החווה נמצאת כ-600 מ' מהאפיק של נחל שילה המתנקז לנחל הירקון, באיזור בו שואבים מים מעשרות קידוחים באקוויפר החוף המצויים במרחק של עד כ-5 ק"מ מהאתר. עוד צוין כי האתר נמצא בגבול רדיוס מגן וכי המרחק בין פני הקרקע למפלס מי התהום הינו כ-6 מ' בלבד.

ד"ר אידלמן קבע כי קיים חשש כי השפכים מהחווה יחלחלו עם מי הגשם לתת הקרקע ויזהמו את איכות מי התהום של אקוויפר החוף, וכן קיים חשש לזיהום נחל שילה עקב זרימת שפכים מהחווה אל השטח הפתוח. עוד צוין כי אקוויפר החוף הוא האקוויפר הראשי בכל הקשור לאספקת מים שאובים בישראל וכי המים באקוויפר זה נמצאים בתהליך מתמיד של עלייה בריכוז המזהמים: **"תהליך הזיהום של אקוויפר החוף ונחלי ישראל קשור לאתרים נקודתיים, כל אתר מזהם את סביבתו הקרובה, והאתרים כולם מציירים פסיפס קשה של זיהום מקורות המים בישראל".**

בבית המשפט העיד ד"ר אידלמן כי הוא מומחה בחקר תוואי הקרקע (ע' 6). לעדותו היה חלק מצוות שבחן את חוק המים, כאשר בין היתר נבחנה מדיניות האכיפה, זאת לדבריו מאחר שלכאורה גם ילד המטיל את מימיו בשדה עובר על החוק ומקים חשש לזיהום (ע' 9).

ד"ר אידלמן עמד על כך שהחוק הינו דורסני כלשונו, שכן יש להוכיח רק את קיומו של חשש לזיהום ולא זיהום בפועל, מתוך מטרה למנוע מאנשים לקחת על עצמם סיכונים. הוא עמד על כך שאנשים וגופים אינם יכולים לעשות לעצמם דין ולקבוע איזה זיהום מידתי ואיזה לא (ע' 10 ו-14), וכי לו היו פונים ליועץ, אין יועץ אשר היה

מאשר את פעילותם כפי שבוצעה (ע' 10 ו-20). בכנות העיד כי כמעט בלתי אפשרי להוכיח כי לא קיים חשש, מרגע שקיים מזהם בשטח (ע' 16). הוא הבהיר כי אינו יכול לכמת את החשש באחוזים, ודי מבחינתו בכך שהחשש קיים (ע' 19).

עוד עמד העד על כך שרדיוס מגן מלמד על רגישות מיוחדת למי התהום, ולפיכך קיימות באזור זה מגבלות חמורות במיוחד (ע' 10). הוא הבהיר כי לא לכל קידוח יש רדיוס מגן, וכי העובדה שנקבע באזור זה רדיוס מגן משמעה כי אנשי מקצוע ערכו מודלים המבוססים על קצב החלחול, וקבעו כי במקום קיים חשש מוגבר לזיהום מקורות מים (ע' 11).

באשר לטענה כי הנאשמים הישקו צמחייה מסוג קנה מצוי, השיב כי לא ראה במקום קנים, וכי אם אכן קיימים שם קנים הרי שהדבר חמור במיוחד, שכן המשמעות הינה שקיים מקור מים. גם באשר לטענה כי קיימות במקום ביצות השיב כי אם כך הדבר הרי שמכאן שהנאשמים הזרימו שפכים למקור מים טבעי (ע' 13-14).

העד עמד על כך שחוות דעתו יוצאת מנקודת הנחה כי קיים חומר מזהם, הוא אינו יודע מה טיב הזיהום הנטען והדבר אינו רלוונטי לחוות דעתו. הוא חזר והבהיר מספר פעמים כי ככל שלא קיים חומר מזהם, אין נפקות לחוות דעתו (ר' ע' 8, 9), וכן כי ככל שהערכים שנמצאו בדגימות אינן חורגות מערכי הסף, אליהם אתייחס להלן, הרי שהחומר אינו מזהם, שכן ככלל החומרים המצויינים בספר ערכי הסף נמצאים גם בקרקע טבעית בערכים שונים (ע' 17-18).

מהות החומר שהוזרם והאם הינו חומר מזהם

8. כאמור לעיל, גדר המחלוקת העיקרית עוסקת במשמעות ממצאי הדגימות ובשאלה האם יש בחומר שהוזרם כדי לסכן את מי התהום.

אין חולק כי המים שהוזרמו מכילים "זבל עוף" בלשון הנאשם, קרי לשלשת - צואה ושתן של תרנגולות. משה וולפוביץ', מומחה ההגנה, הסביר כי הקומפוסט המשמש מצע לגידול הפטריות, מכיל 75% מים, 15% קש חיטה, כ-7% לשלשלת עופות ו-3% גבס חקלאי. כן ציין כי מי הקומפוסט מכילים חומר אורגני וחידקים שמקורם מהקש ומזבל העופות.

נוזלים אלו המכילים כאמור מיצוי לשלשת עופות, קש ומים, הוזרמו שוב ושוב על פני הקרקע (ר' ת/9, חוות דעתו של אמין ברנסי, וכן עדויות הנאשם ווולפוביץ').

הטענה העיקרית של ההגנה הינה כי הערכים שנמצאו בדגימות המאשימה, נמוכים יותר מהערכים שנקבעו בספר "ערכי סף ראשוניים למזהמים בקרקעות", אשר נכתב על ידי המשרד לאיכות הסביבה (נ/2, להלן: "הספר" או "ספר ערכי הסף"), ומכאן שאינם בעלי פוטנציאל לזיהום המים. עוד נטען, כי חומרים אחרים, כקוליפורמים צואתיים, אינם מוגדרים כלל כמזהמים בספר ערכי הסף ומכאן שאינם חומרים מזהמים, וכי קריטריונים אחרים בדגימות הינם מדדים ולא חומרים מזהמים.

אלא שבמבוא לספר נכתב כי בישראל מצויים זיהומי קרקע נרחבים המסכנים את הסביבה ואת בריאות הציבור וכי כלי בסיסי להתמודדות עם הסוגיה הינו קביעת ערכי סף אשר באמצעותם ניתן לקבוע האם הקרקע מזוהמת. תחת הכותרת "משמעות ערכי הסף" נקבע כי ערכי הסף שבחוברת משמשים לצורך הקביעה האם הקרקע מזוהמת, לשם קביעת יעד הטיפול בקרקע, וצוין מפורשות כי מזהמים מסוימים אינם מופיעים בחוברת זו (ע' 5-).

6 לנ/2).

לפיכך אין בידי לקבל את הטענה כי חומרים אשר אינם מופיעים בספר אינם מזהמים.

יתר על כך, **עדי המאשימה עמדו על כך שספר ערכי הסף אינו רלוונטי לדגימה שבוצעה, שכן לא בוצעה כלל דגימת קרקע, וכי הדגימה נלקחה מתוך הנוזל עצמו.**

עדי התביעה הסכימו כי החומרים השונים, למעט קוליפורמים, קיימים באופן טבעי גם בקרקע, אולם לשיטתם אין בכך כדי ללמד על העדר פוטנציאל לזיהום המים, שכן יש להבחין

בין חשש לזיהום הקרקע, לבין החשש לזיהום מי התהום, הכל כמפורט להלן.

9. **העד אמנון מדרי** משמש כמרכז שפכים וקרקעות מזוהמות במשרד להגנת הסביבה, כאשר תחום עיסוקו העיקרי הינו השפכים (ע' 22). הוא הבהיר כי כאשר קיימים שפכים על הקרקע קיים חשש לזיהום מי התהום, ללא קשר לערכים, נוכח הגדרתו הרחבה של הזיהום והחשש לו בחוק, שכן *זיהום מי תהום נחשב לכל שינוי במי התהום ולכן אין צורך להגדיר מהו ריכוז הקוליפורמים המותר* (ע' 24-26 ו-29).

מדרי הסביר כי ההגנה משווה בין מדדים שנקבעו לקרקע למדד שנקבע לשפכים, מדדים שאינם בני השוואה. הוא הבהיר כי אף שקוליפורמים אינם מופיעים בספר, *הם מהווים גורם מזהם, הקרקע משמשת תווך דרכו הזיהום מגיע למי התהום, וברגע שחידקים מגיעים למי התהום לא ניתן להשתמש בהם כמי שתייה.*

10. **אמין ברנסי**, עובד המשרד להגנת הסביבה, בעל תואר ראשון בהגנת הצומח, הינו אגרונום, ומתמחה באגרואקולוגיה משנת 2009. במסגרת עדותו הוגשה חוות דעתו, ת/9.

העד העיד כי הוא מבצע ביקורות על עסקי חקלאות וכי הטיפול בנאשמת החל בתלונות טלפונית על ריחות באיזור (ע' 30). בביקורים נמצא כי הוזרמו שפכים שהינם תוצר ייצור הקומפוסט, אל רשות הרבים, וכי מדובר בחומר מזהם.

לדבריו למד לימודי קרקע ומים, ובכלל זה את תנועת החומרים בתת הקרקע, **ובאופן ספציפי למד על תנועת הקוליפורמים הצואתיים בקרקע**, והוא עוסק בכך. עם זאת אישר ביושר כי אינו מומחה במיקרוביולוגיה של הקרקע. בהתאם לנסיגו עמד על כך שבקרקע באופן טבעי אין קולי צואתי (ע' 39), וכן עמד על כך שטענת ההגנה כי הקרקע תעצור את החלקיקים אינה מדויקת, שכן הדבר תלוי בסוג הקרקע, במשך הזמן, ובחומר הנמצא במקום. לדבריו לא ניתן לצפות לכך שהשפכים יישארו בקרקע לנצח, והם יחלחלו למי התהום, אף אם באופן איטי (ע' 40). **הוא הבהיר כי בהתאם להשכלתו, הקולי הצואתי נע בתוך תווך הקרקע עם זרימת הנוזלים**, וכי אסור שהבקטריות הנמצאות בשפכים, ואשר אינדיקציה להן מצויה במדד ה-BOD המצוי בדגימה, תגענה למי התהום. כן ציין כי אחד הפרמטרים לקביעת רדיוס מגן מתייחס לתנועת הקוליפורמים הצואתיים בקרקע (ע' 41-42).

גם עד זה עמד על כך שקיים פער בין ערכי הסף של הקרקע לבין זיהום מי התהום, וטען כי אף אם הערכים

שנמצאו נמוכים מהערכים הרגילים בקרקע, הרי שהם עדיין יוצרים פוטנציאל לזיהום מי התהום.

11. מעדויות המאשימה, עליהם לא חלקה ההגנה, עלה כי התשטיפים היו בעלי צבע חום וריח אופייני ואף "ריח חזק ובלתי סביר של ריקבון ושפכים".

בדיגום התשטיפים שהוזרמו בתאריך 14.6.12, נמצא קולי צואתי בערך של 80,000 יחידות ב-100 מיליליטר. כן נמצא BOD, אשר לדברי ברנסי הינו מדד של צריכת חמצן ביולוגית לרמת הזיהום בשפכים, COD, המהווה אף הוא מדד לרמת הזיהום בשפכים תעשייתיים, TSS שהינו כלל המוצקים המרחפים הגורמים לעכירות המים ועלולים לפגוע בבריאות, מדידת חנקן קלדהל, פרמטר המלמד על חשש ליצירת תרכובות רעילות לאדם ולבעלי חיים, ועוד.

באשר לקולי הצואתי צוין בחוות הדעת של ברנסי כי עסקינן בחיידקים הנמצאים במערכות העיכול של בעלי חיים ובני האדם, ונוכחותו מעידה על מידת הזיהום הצואתי אשר עלול לסכן את האדם.

מסקנת חוות הדעת הינה כי השפכים מכילים מזהמים אורגניים בריכוזים גבוהים העלולים להוות מפגע סביבתי ותברואי, וכי קיים חשש ממשי לזיהום מקורות מים משמעותי באיזור.

גם ד"ר אידלמן העיד בכל הנוגע לספר ערכי הסף (נ/2), כי זה מכיל תקנים ומפרטים הקובעים את ערכי הסף המותרים בקרקע ואין המדובר בערכים המותרים בהזרמה לנחלים (ע' 12).

12. **כן הציגה המאשימה ראיות מסוירים שנערכו בחווה.** ת/8 הינו צילום וידאו של סיור שערך אמין ברנסי ב-27.11.12. בצילום נראית זרימה בשטח של נוזל עכור חום מבריכת אגירת התשטיפים, באמצעות צינור ארוך. בוידאו ציין העד כי מדובר בשדה קוצים הרטוב כולו ומלא בבוצת התשטיפים. יצוין כי בסרטון לא נראים קנים, אותם לפי טענת ההגנה היתה הכוונה להשקות.

בת/7, צילום וידאו מסויר שערך ברנסי ב-14.6.12, נראה נוזל חום כהה עכור מאד, זורם בעוצמה מצינור המגיע מבריכת האגירה.

13. **משה וולפוביץ'** ערך חוות דעת מטעם ההגנה (נ/7) ונחקר אודותיה בבית המשפט. הוא העיד כי הוא אגרונום בעל תואר שני עם התמחות במיקרוביולוגיה של הקרקע, והבהיר כי מדובר בהתמחות בתהליכים ובתנועה של מיקרואורגניזם או חיידקים ופטריות בקרקע, בדישון, בתנועת המים בקרקע ועוד (ע' 50). כן העיד כי שימש עד שנת 86' מדריך ארצי לגידול פטריות מאכל במשרד החקלאות, ובמסגרת תפקידו נתן לחקלאים גם הנחיות בנושא הדישון.

וולפוביץ' טען כי בבדיקות המאשימה לא נמצאו ערכים שעלולים להזיק לצמחיית הסרק. נטען כי ערך ה-BOD בבדיקה הינו מדד לצריכת חמצן ביולוגית, אשר אינו קובע אם מדובר בחומר אורגני טוב או רע, והוא אינו מעיד על זיהום בקרקע. כך גם לגבי מדד ה-COD.

באשר ל-TSS, כלל המוצקים המרחפים אשר מקורם בקש, בזבל העוף ובגבס החקלאי, נטען כי זה מתייחס לכמות החלקיקים המוצקים הגורמים לעכירות המים, מבלי להתייחס לטיב החומר, וכי חומרים אלו אינם מגיעים

למי התהום.

נטען כי החומר האורגני הנובע ממיצוי הקש ולשלת העופות, אינו מחלחל לקרקע ואינו מגיע למי התהום, שכן החומרים האורגניים נעצרים בקרקע ורק מים נקיים עוברים כלפי מטה, כאשר תווך הקרקע משמש כסנן טבעי. העד אישר כי הקוליפורמים הצואתיים מלמדים כי בנוזל מעורבים שאריות של צואת בעלי חיים או אדם, אשר עלולים לשאת מחלות מעיים. אלא שלטענתו הקוליפורמים אינם ניידים בקרקע ואינם נחשבים לגורם מזהם, מאחר שבקרקע הטבעית קיימים מיקרואורגניזמים אשר ניזונים מפירוק חיידקים אחרים ובכללם הקולי הצואתי.

וולפוביץ' העיד כי חומר יכול שלא לזהם קרקע או צמח, ואילו אם יוכנס למי התהום הוא עלול לזהם (ע' 70). הוא הדגים זאת בכך שגם לו היתה מוחדרת כוס קפה למי התהום היא יכולה הייתה לזהם, אף אם אין המדובר בחומר שמעצם הגדרתו הינו מזוהם. אלא שלדבריו, מאחר והתמיסה הוזרמה לקרקע, יש להתייחס לתווך הקרקע ולהבין מה קורה בתווך זה והאם יש סיכוי שהנוזל יגיע למי התהום (ע' 71-70).

נוכח דברים אלו, הסיק המומחה כי ההזרמות שהתבצעו אינן מקימות חשש לזיהום מי התהום, ויש בהן כדי להטיב עם צמחיית הסרק.

יובהר כבר עתה כי גם בסיכומיה הסכימה ההגנה כי אם הנוזל הרלוונטי יגיע למי התהום הוא

יזהם, אולם נטען כי לא הוכח שהנוזל יכול להגיע לשם (ע' 85 ש' 25-24).

14. נוסף על כך, לטענת הנאשמים במקום קיים חלחול אפסי, אם בכלל. הנאשם, אשר אינו בעל הכשרה בנושא החלחול, אם כי העיד כי הוא בעל נסיון והיכרות רבה עם השטח, טען כי האיזור הינו ביצתי וקיימת בו בעיית חלחול. לשם המחשה הוצגו תמונות, נ/1 ונ/6, המעידות על הצפות הנוצרות במקום לאחר ירידת הגשמים. נ/1 נראה מעין אגם או שלולית גדולה ובקצהו צמחייה.

נ/7, חו"ד מומחה ההגנה, נטען כי החווה פועלת בשטח ביצתי בו חלחול הנוזלים בקרקע לקוי (סעיף 3א' בדיון). בבית המשפט העיד המומחה כי האיזור הינו ביצתי ובו חלחול גרוע ואף אפסי, וכי החומרים שנמצאים בתמיסה יכולים לעבור בקרקע ביצתית סנטימטרים בודדים או אף מילימטרים.

על הטענה בדבר חלחול אפסי הגיב ד"ר אידלמן באומרו כי במישור החוף לא ייתכן שאין חלחול (ע' 14), וכי - "אם זה בתוך חול יש חשש לחלחול, כל חוות הדעת שלי להגיד אם קיים חשש או לא, ברור לגמרי שקיים חשש" (ע' 15 ש' 4-3).

הוא הבהיר כי "מה שיש היום בפני הקרקע מחר מחלחל עם הגשם כלפי הקרקע" (ע' 16 ש' 29), החוקיות בטבע מלמדת כי מה שנמצא למעלה יורד בסופו של דבר למטה, ועמד על כך שבמידות שנעשו באקוויפר החוף מתקופת המנדט הבריטי ועד ימינו ניכר הזיהום הגובר במים, אשר מקורו במעשי האדם (ע' 15), וכי קיים קשר ברור בין מה שנעשה מעל פני הקרקע למי התהום.

15. הלכה היא כי מומחה המעורב מטעם בעל הדין בארועים נשוא חוות הדעת אינו יכול להעיד

כמומחה באותו ענין, שכן יתקשה להפריד בין עדותו כמומחה לעדותו כעד, העוסקת בעובדות אותן קלט. לטענת ההגנה וולפוביץ' מלווה את החווה מיום הקמתה כמומחה לגידול הפטריות, ומשמשה לה עדיין כיועץ. כן נכח מטעם הנאשמת בשימוע שנערך במשרד להגנת הסביבה טרם פתיחת החקירה. מכאן שהוא בעל מעורבות רבה ונמשכת לאורך שנים בענייני החווה.

נוכח דברים אלו, איני רואה בעדותו של וולפוביץ' עדות מומחה מטעם ההגנה (ר' ע"פ 5582/09 פלוני נ' מדינת ישראל). לעדותו בכל הנוגע לעובדות אותן קלט כעד, קרי בכל הנוגע להפרדה בין מערכות הביוב למערכת הקומפוסטציה, ולהרכב הקומפוסט, חשיבות ומשקל. אולם מסקנותיו המקצועיות בכל הנוגע לתהליכים בקרקע ולהתנהלות הנוזל בקרקע, אינן בעלות משקל נוכח העובדות המפורטות לעיל וההלכה בסוגיה זו.

16. **אין חולק כי הערכים שנמצאו בדגימה נמוכים מאלו המצויינים בספר ערכי הסף. אלא ששוכנעתי כי כעדויות המאשימה, לא בכדי לא הושאו הערכים שנדגמו לערכים שבספר, שכן מדובר בשני סולמות ערכים שונים אשר לא נכון להשוות ביניהם. הדגימות לא נלקחו מהקרקע אלא מהנוזל עצמו, ולפיכך הן אינן מלמדות על השכיחות המצטברת בקרקע אילו היו מתווספים אליה שוב ושוב נוזלים מזהמים, אשר יש בהם כדי להעלות את ריכוזי הזיהום בקרקע.**

לא שוכנעתי כי הקוליפורמים "יאוכלו" עד תם על ידי חיידקים אחרים, באופן אשר יאיין את הסיכון הטמון בהם. דומה כי השכל הישר, כמו גם עדויותיהם של אידלמן וברנסי, אותם אני מעדיפה על עדותו של וולפוביץ', הן מהסיבות המפורטות לעיל בכל הנוגע למעורבות וולפוביץ' בענייני החווה, והן לאחר שהתרשמתי מנסיונם וממקצועיותם של עדי המאשימה, מביאים כולם למסקנה כי הקוליפורמים הצואתיים עתידים להגיע בסופו של יום עם הנוזל אל מי התהום. לפיכך נמצא כי גם הקולי הצואתי אשר מקורו בזבל העופות, הינו גורם מזהם.

יתרה מכך, באשר לטענה כי החומרים אינם חורגים מערכי הסף, הרי שהפסיקה עמדה על כך שאין הכרח בהגשת חוות דעת וממצאים מדעיים לגבי טיב החומר שהוזרם, לשם הוכחה בדבר פוטנציאל זיהומי. כך, בע"פ (מחוזי-חיפה) 2154/07 בעניין קיבוץ כפר מסריק, בו נדונה הזרמת תשטיפים הכוללים זבל והפרשות של פרות מהולים במים, נקבע כי בהתאם לסעיפים 20ב, 20א ו-2 בחוק, די בהשלכת או הזרמת חומרים נוזליים או מוצקים לתוך מקור מים, או הנחתם בקרבתו, ולפיכך די בזרימת התשטיפים לתעלות ניקוז כדי לבסס עבירה על החוק.

בע"פ (מחוזי חיפה) 1162/04 בעניין המועצה המקומית דלית אל כרמל, נידון ערעור המדינה בעקבות זיכוי הנאשמים בבית משפט קמא, בין היתר עקב ספק בנוגע לסוג הפסולת שנדחף לאפיק הנחל באותו ענין. בית המשפט המחוזי קבע כי סעיף 20א לחוק כולל השלכת פסולת מכל סוג שהוא, וכי מאחר שחוק המים נועד להגן על ערכים ובהם בריאות הציבור, ועם ריבוי הפסולת והתמעטות מקורות המים הנקיים - "חובה עלינו להדגיש את חשיבות הערך של שמירת מקורות המים ולדאוג להגנתם". לפיכך נקבע כי יש למתן את אמות המידה להוכחת ההסתברות להתרחשות פוטנציאל הזיהום, ולנקוט באמת מידה של אפשרות סבירה או ממשית (ור' גם ע"פ (מחוזי נצרת) 408/09 בעניין קבוצת הסוללים ואחרים).

כן נפסק כי גם ללא הוכחת הרכבו הכימי של הנוזל שהוזרם, הרי שמעצם היותו מכיל פסולת הכוללת בין היתר שאריות של פגרי עופות, ושעה שעלתה ממנו צחנה חריפה, מדובר בחומר שעלול היה לזהם את מקור המים.

נוכח הממצאים שלעיל אני מוצאת מקום להכריע בשאלה האם הנוזל הכיל גם שאריות של חומרי חיטוי וחומרי הדברה, ובטענות הנוגעות להעדר בידוד של בורות הספיגה אליהם מוזרם הביוב המקומי, שכן גם בהתעלם מממצאים אלו הוכח כי הנוזל עלול לזהם ולהגיע למי התהום.

17. **באשר לשאלת הפרדת המים הסינטיים ממערכת הקומפוסט** אני מוצאת כי לא הוכחה טענת המאשימה לפיה הפרדה כזו אינה קיימת. עמדת המאשימה בענין זה נסמכת על דברים שלכאורה אמר הנאשם באחד הסיורים לברנסי (ע' 33). הדברים נכתבו על ידי העד מבלי שנגבתה מהנאשם הודעה באותו מועד, וברנסי הסכים בחקירתו כי אינו יכול לשלול את הטענה כי המערכות נפרדות.

הן הנאשם והן וולפוביץ' העידו כי המערכות נפרדות לחלוטין, והציגו תשריט התומך בטענתם (ר' ע' 54-55, נ/5, וחוות הדעת נ/7).

אמנם נטען כי במשטרה טען הנאשם אחרת, אולם הודעתו לא הוגשה, והוא העיד כי ככל הנראה לא הבין באותה עת את ההבדל בהגדרה שבין תשטיפים לשפכים, ועמד בתוקף על כך שההשקיה אינה נעשית באמצעות שפכים סינטיים וכי רק התשטיפים מגיעים לבריכת האגירה.

נוכח דברים אלו אני מוצאת כי נמצא ספק באשר לטענת המאשימה לעירוב בין המערכות, שכן לא נסתרה טענת ההגנה כי המערכות נפרדות.

18. עמדת המאשימה הינה כי באמצעות ההזרמה נפטרה החווה מעודפי נוזלים. לעומתה כחוט השני שבה וטענה ההגנה כי הנוזל לא הוזרם מתוך רצון להיפטר ממנו (ע' 20), אלא מתוך רצון להשקות את הצמחייה הסמוכה, וכי אין כל צורך להיפטר מעודפים, שכן אלו אינם קיימים כלל במערכת, הממחזרת את המים. יתרה מכך, אף נטען כי כל העת מוסיפים למערכת מי מקורות או מים שפירים לשם יצירת הקומפוסט (ע' 57-58, ע' 53-54 ונ/7).

מנגד, בשימוע שנערך לנאשמים טענו הנאשם ווולפוביץ' כי בשל תקלה הוזרמו שפכים על גבי קרקע חשופה (ת/11).

הנאשם העיד כי ההשקיה נעשית אחת לשבוע או שבועיים במספר קובים בודדים (ע' 57), אולם **אשר כי התבקש למנוע את ההשקיה** (ע' 61).

ברנסי העיד כי עשביית בר אינה זקוקה להשקיה, וכן כי הקוליפורמים הצואתיים אינם מוזרמים לקרקע לצרכי דישון, ולפיכך הסיק כי הם הוזרמו לצורך סילוק השפכים (ע' 36).

יוזכר כי ברוב ביקורי נציגי המשרד להגנת הסביבה בחווה נצפתה הזרמת השפכים. זאת אף שוולפוביץ' העיד כי אותה תוצאה בכל הנוגע לצמחייה היתה מושגת לו היתה מתבצעת ההשקיה במים שפירים, וכי הנאשם ווולפוביץ' טענו כאמור כי ככלל אין עודפים בתהליך.

שילוב ראיות אלו מביא לדחיית הטענה בדבר הזרמה לצורך השקיה, שכן סביר כי לו היתה אמת בטענה כי אין עודפים בתהליך, לא היו הנאשמים שבים ומזרימים את הנוזל שוב ושוב לשטח הפתוח חרף ההתראות הברורות שקיבלו בענין זה, מהן התעלמו (ור' ע' 65).

כך או כך, מקבלת אני את עמדת ההגנה כי אין חשיבות בקביעה האם ההזרמה נעשתה לצורך השקיה או במטרה להיפטר מחומרים, שכן השאלה בה נדרשת ההכרעה הינה אם קיים חשש לזיהום מי התהום, ללא תלות במטרת ההזרמה.

19. **חוק המים** נועד להרתיע, ולהטיל נטל להימנע אף מקיומו של פוטנציאל לזיהום, כהגדרת סעיף 20ב (א) לחוק:

"חייב אדם להימנע בכל פעולה המזהמת מים או עלולה לגרום לזיהום מים, במישרין או בעקיפין, מיד או לאחר זמן; ואין נפקא מינה אם היה מקור המים מזוהם לפני אותה פעולה ואם לאו".

בהתאם לסעיף 20ב(ב) -

"לא ישליך אדם ולא יזרים לתוך מקור מים או בקרבתו חמרים נוזלים, מוצקים או גזיים, ולא יניח אותם בו או בקרבתו".

סעיף 20א מגדיר מהו זיהום מים, בקובעו:

"זיהום מים" - שינוי בתכונותיהם של מים שבמקור מים מבחינה פיסיקלית, כימית, אורגנולפטית, ביולוגית, בקטריולוגית, רדיואקטיבית או אחרת, או שינוי הגורם שהמים יהיו מסוכנים לבריאות הציבור, או עלולים לפגוע בחי או בצומח, או פחות ראויים למטרה אשר לה הם משמשים או נועדו לשמש".

הקביעה כי גם מי שבמעשיו עלול לגרום לזיהום מקורות המים עובר עבירה, טמונה בקושי להוכיח את הזיהום עצמו, ומתוך החשיבות לשמור על מקורות המים. ככלל לא מוחדרים החומרים המזהמים ישירות למי התהום, וגם מכאן ההגדרה הרחבה אשר נועדה למנוע כל חשש לזיהום.

בע"פ (מחוזי חיפה) 1556/04 בענין קיבוץ נווה ים ואחרים, נקבע כי "הנטל הוא על המערערים להוכיח כי המים שהוזרמו לנחל המערות היו ללא כל פוטנציאל זיהומי".

לאחר שבחנתי את הראיות ואת טעוני הצדדים, כמו גם את מטרת החוק והפסיקה, אני מוצאת כי הנאשמים לא עמדו בנטל זה.

20. **באשר לטענת ב"כ הנאשמים כי כתב האישום אינו מייחס לנאשמים זיהום תוואי עילי, הרי שכתב האישום מציין מפורשות את הנחלים הזורמים בסמוך לחווה, העובדות מתייחסות לתשטיפים שזרמו על פני הקרקע, והאישום כולו עוסק בפעולות העלולות לגרום לזיהום מים. לא צוין כי הכוונה הינה רק למי תהום (ור' ע' 4 לפרוטוקול).**

סעיף 2 בחוק מגדיר מקורות מים:

"מקורות המים לענין חוק זה הם המעינות, הנחלים, הנהרות, האגמים ושאר זרמים ומקווים של מים, בין עיליים ובין תחתיים, בין טבעיים ובין מוסדרים או מותקנים, בין שהמים נובעים או זורמים או עומדים בהם תמיד או לפרקים, לרבות מי-ניקוז ומי-שופכין".

לפיכך, אף אם לא הוכח כי התשטיפים עלולים להגיע לנחלים הסמוכים, הרי שגם לגרסת הנאשם הם עלולים להגיע לשוליות החורף, שהינן לכל הפחות מים עומדים לפרקים, כהגדרת החוק, ולפיכך יש בתשטיפים כדי לזהם את מקורות המים - העיליים והתחתיים.

סיכום ומסקנות

21. קבלת עמדת ההגנה תביא למסקנה כי ניתן להזרים על הקרקע שוב ושוב נזל המכיל שיירים של זבל עופות, ובכללו קוליפורמים צואתיים, מבלי שתהא בכך סכנה למי התהום, המצויים במרחק 6 מטרים משם בסך הכל.

גדעון מזור, מנהל המחוז, עמד על כך כי בסיוורים קודמים הובהר לנאשמים כי אסור לשפוך את החומרים לסביבה, וציין כי בחוק המים נקבע כי אדם חייב לעשות כל שביכולתו כדי להימנע מזיהום מים, ולפיכך חובת הנאשמים הייתה לבדוק אם פעולותיהם פוגעות בסביבה אם לאו (ע' 47).

נוסח החוק אינו מצריך לקבוע, כדרישת ההגנה, את קצב החלחול של החומרים בקרקע, את כמותו, תדירותו ועוד, שכן מהעדויות נהיר כי בכל קצב קיים סיכון מסוים.

צירוף ראיות המאשימה זו לזו מסיר כל ספק מהמסקנה כי מעשי הנאשמים יצרו חשש לזיהום מי התהום, ולמעלה מן הצורך אף הוכח כי הם היו מודעים לכך נוכח המכתבים אשר נשלחו אליהם, בהם התריעו על הסכנה. חרף זאת המשיכו הנאשמים באופן מתמשך במעשיהם.

אחריות הנאשם

22. ההגנה לא הבחינה בטעוניה בין אחריות הנאשמת לאחריות הנאשם. יחד עם זאת, למען הסר ספק, יובהר כי סעיף 20 כב בחוק קובע -

"נעברה עבירה לפי סעיף 20 כא בידי תאגיד, יאשם גם כל אדם אשר בשעת ביצוע העבירה היה מנהל, שותף, למעט שותף מוגבל, או עובד בכיר באותו תאגיד, האחראי לענין הנדון, אם לא הוכיח שהעבירה נעברה שלא בידיעתו ושנקט את כל האמצעים הסבירים כדי למנוע או להפסיק את העבירה".

הנאשם העיד כי החל לעבוד בנאשמת 1 בשנת '87, ומשנת '97 ועד היום הינו המנהל הכללי של הנאשמת, כאשר הבעלים נמצא בחו"ל משנת '67 (ע' 52). כן אישר כי הוא האחראי היחיד לכל מה שקורה בחווה וכי ככלל כל מה שנעשה, נעשה בהתאם להנחייתו.

עם זאת, באשר להשקיה העיד כי פעם או פעמיים פועל תאילנדי התבקש שלא לבצע השקיה ואולם עשה זאת על דעת עצמו, או שלא הבין את שנאמר לו (ע' 58-59). הנאשם לא טען כי הטעות הנטענת של הפועל נעשתה

באחד מהתאריכים המצוינים בכתב האישום. בנוסף, הטענה כי ניתנת הוראה של הנאשם להפסקת ההשקיה, וכי הפועל פעל בניגוד להוראה זו, לא גובתה בעדות כלשהי של הפועל או של אדם אחר מהעובדים במקום.

נוכח דברים אלו אני מוצאת כי הנאשם הינו מנהל בתאגיד, "האחראי לעניין הנדון", כהגדרת החוק. הנאשם לא עמד בנטל להצביע כי העבירה נעברה שלא בידיעתו, וכי נקט את כל האמצעים הסבירים כדי למנוע או להפסיק את העבירה, ולפיכך הוכחה אחריותו לנעשה.

הגנה מן הצדק - אכיפה בררנית

23. כמצוין לעיל, נטען כי שדות סמוכים השייכים לקיבוצי האזור מושקים ומדושנים בחומרים מזהמים יותר מאלו הקיימים בנוזל נשוא ההזרמה בתיק זה, כי הם מקימים חשש לזיהום מי התהום, ואולם לא מתבצעת אכיפה כנגדם.

כל עדי התביעה נחקרו בדבר דרך הדישון והטיפול בשדות נוספים הקיימים באותו אזור, ומצויים בעיבוד קיבוצים שונים, והשיבו כי אינם יודעים כיצד מדושנים שדות אלו (ד"ר אידלמן, ע' 19, אמנון מדרי, ע' 27).

אמין ברנסי הבהיר כי זיבול השדות מתבצע לפי נהלים והנחיות של משרד החקלאות, וציין כי אינו בודק את הקיבוצים, אלא אם יש תלונות של תושבים (ע' 31). כן עמד העד על כך שבחווה הוזרמו השפכים על קרקע חשופה ביחידת שטח מאוד מצומצמת, וכי לא ניתן

להשוות בין הזרמה זו לבין דישון בשטח רחב, בכמויות קטנות יותר לכל יחידת שטח (ע' 32).

מנהל מחוז מרכז במשרד להגנת הסביבה, גדעון מזור, עמד על כך שהקיבוצים פועלים תחת פיקוח ובקרה הן של משרד החקלאות והן של משרד הבריאות, לגבי מינוני חומרי ההדברה והדישון (ע' 45), והם אינם פועלים על דעת עצמם כפי שעשו הנאשמים. הוא הבהיר כי משרד הבריאות עובד בהתאם למערכת מסודרת ומובנית הכוללת קריטריונים של החומרים בהם מותר להשקות, והמקום בו מותר לעשות כן (ע' 47). מזור הבהיר כי המחוז פועל מגדרה עד עמק חפר, מהים ועד הבקעה ומפקח על מאות עסקים בתחום הסביבה החקלאית, וכי אנשי המקצוע חזרו אל החווה בתדירות גבוהה מאחר ומצאו בה סיכון לזיהום הסביבה (ע' 50). כן הבהיר כי כאשר מבחינים בפגיעה בסביבה, מבצע המחוז פעולות התלויות בחומרת העבירה (ע' 44), וכי בתחום רדיוס המגן של קידוח מקפידים מאוד על מניעת כל גורם זיהום.

בנ/7, חוו"ד ההגנה, נטען כי בקיבוצים הסמוכים משתמשים בדשן בו ריכוז החנקן הינו פי 10 עד פי 30 מריכוז החנקן שנמצא אצל הנאשמים, וכי שיטת דישון מקובלת בארץ ובעולם ובכללה בקיבוצים הסמוכים הינה פיזור לשלשת עופות ודשן כימי. אלא שגם דברים אלו נאמרו כהצהרה בלבד, כאמירה כללית ומבלי לסמוך את הטענה על ראיה כלשהיא, אף כי לטענת העד הוא עצמו נתן אלפי המלצות בכתב בענין (ע' 68), ומכאן שניתן היה לצפות כי יהיה בידו ולו מסמך כלשהו לאשר את הנטען. זאת אף מעבר לקביעה המפורטת לעיל, לפיה אין לראות בוולפוביץ' עד מומחה מטעם ההגנה.

הלכה פסוקה הינה כי הנטל המוטל לשם קבלת טענה של הגנה מן הצדק הינו כבד:

"לשם העלאת טענה בדבר 'הגנה מן הצדק', הנשענת על טענה לאכיפה בררנית,

יהיה על הטוען להראות, בראש ובראשונה כי מדובר בהבחנה בין מי שהדמיון ביניהם

עמוד 12

רלוונטי לעניין, במובן זה שהוא מצדיק התייחסות דומה בשאלת הגשתו של כתב אישום. בשלב השני יהא על הטוען להראות כי בבסיס ההבחנה ניצב מניע פסול, בין אם בדמות שרירותיות, התחשבות בשיקולים שאינם מן העניין, או חלילה שקילת שיקולים שאינם ראויים. מטבע הדברים מדובר בשני שלבים השלובים זה בזה, ואשר רב המשותף להם. הנטל להוכיחם, שאיננו פשוט כלל וכלל, מוטל על הנאשם, באשר הפרקליטות, ככל רשות מינהלית, נהנית מהחזקה לפיה פעולותיה נעשות כדין" (ע"פ 3215/07 פלוני נ' מדינת ישראל, ההדגשות שלי).

בבג"צ 6396/96 זקין נ' ראש עיריית באר שבע נפסק:

".. אכיפה בררנית היא אכיפה הפוגעת בשוויון במובן זה שהיא מבדילה לצורך אכיפה בין בני-אדם דומים או בין מצבים דומים לשם השגת מטרה פסולה, או על יסוד שיקול זר או מתוך שרירות גרידא.... היא חייבת להיות מופעלת באופן ענייני, שוויוני וסביר."

וכן -

"מי שמעלה נגד החלטת הרשות טענה של אכיפה בררנית, ולכן הוא מבקש לפסול את ההחלטה, עליו הנטל להפריך חזקה זאת. הדעת נותנת כי רק במקרים נדירים ניתן יהיה להפריך את החזקה ולהוכיח אכיפה בררנית."

כן נפסק כי גם אם אכיפה חלקית פוגעת בעקרון השוויון, הרי שאין בה כדי להצדיק בהכרח ביקורת שיפוטית בדרך של זיכוי.

24. טענות ההגנה בנושא ההגנה מן הצדק נטענו ללא ראיה כלשהיא. מלבד הטחת הטענה בעדים כי הקיבוצים משתמשים בחומרים מזהמים יותר, לא הובאה לכך כל ראיה, ולא הוכח כי רמת הזיהום בשדות הקיבוצים זהה או גבוהה יותר. לפיכך איני מוצאת כי נפלו פגמים בהליך שננקט כנגד הנאשמים, וההגנה לא הרימה את הנטל לשכנע כי המאשימה פעלה בדרך של אכיפה בררנית. כפועל יוצא מכך אני דוחה את הטענה.

25. איני מוצאת ממש גם בטענה כי לא היה מקום לאחר השימוע ותיקון הליקויים להעביר את הנושא לחקירת המשטרה הירוקה ולהגיש כתב אישום. בסיכום השימוע צוין מפורשות (ת/11), כי המשרד ראה בחומרה את המעשים, במיוחד מאחר שהזרמת השפכים לא הופסקה חרף מספר פניות לנאשמים.

כן העיד מנהל המחוז, כי לשיטתו היה מקום הן להסדיר את פעילות העסק, והן להגיש כתב אישום, שכן נעברו עבירות חמורות והנאשמים לא שינו את דרכיהם עד לאחר השימוע. בכנות ציין כי לו היה מוסדר הנושא לאחר ההתרעה הראשונה לא היה מקום להגיע לשלב האכיפה (ע' 49).

26. נוכח המפורט לעיל אני מוצאת כי המאשימה הוכיחה מעבר לספק סביר את המיוחס לנאשמים, ומרשיעה אותם בעבירות בהן הואשמו.

ניתנה היום, י"ז סיוון תשע"ה, 04 יוני 2015, במעמד הצדדים